INTERAKTIVNÍ VÝUKA PŘEDMĚTU SOCIÁLNÍ GERONTOLOGIE A THANATOLOGIE

Ivana Šimová

12: 226–229, 2010
ISSN 1212-4117

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra klinických oborů

ÚVOD

Stárnutí populace se týká celého světa a stalo se důležitým fenoménem, se kterým musejí všichni počítat. V současné době se v naší společnosti objevuje několik zdánlivě protichůdných trendů. Obecně společnost vytlačuje obraz stáří ze svého vědomí, a to nikoli jen individuálně, ale také díky médiím, která se pozitivním zobrazováním stáří nezabývají. Paradoxně ve společnosti chybí vzory úspěšných seniorů (Holmerová et al., 2003). Společnosti by měly být na stárnutí populace připravené (Sýkorová, 2007). V ČR přibývá seniorů a velmi starých seniorů zvlášť. Pokud nemá vývoj vést k nízké kvalitě jejich života, je třeba usilovat o lepší pochopení potřeb a problémů seniorů, o zlepšování jejich zdraví, respektovat jejich životní podmínky, usilovat o maximální účinnost a účelnost zdravotnických i sociálních služeb. Lidé by se měli též vyrovnat s věkovou diskriminací a dalšími projevy ageismu a zabránit vytlačování starších lidí na okraj společenského zájmu, což mnohdy nepůjde bez obměny stereotypu jejich chápání (Kalvach a kol., 2004; Sýkorová, 2007). S problematikou stáří by proto měli být obeznámeni hlavně ti, kteří se budou se staršími lidmi setkávat z titulu své profese (Holmerová et al., 2003).

V rámci řešení problematiky stárnutí a stáří bychom si měli tyto pojmy definovat. Stárnutí je univerzální proces, který probíhá kontinuálně od početí. Za jeho skutečný projev je však považován teprve pokles funkcí, který nastává po dosažení sexuální dospělosti. Stárnutí zvyšuje výskyt chyb, zhoršuje odolnost, adaptabilitu, regulační schopnosti i spolehlivost fungování organismu. Stárnutí je proces multifaktorový, kdy stárnutí provází stoupající pravděpodobnost úmrtí. Výsledkem stárnutí je stáří. Stáří je označením pozdní fáze ontogeneze. Jde o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických, vedoucích k typickému obrazu označovanému jako stařecký genotyp. Ten je dán kombinací invo-

lučních změn s kondicí a s projevy chorob, kdy je navíc významně modifikován i vlivy a náročností prostředí. U nás je za počátek stáří obvykle považován věk 65 let. Stárnutím a stářím se zabývá obor gerontologie. Obecně je obor zaměřen na problematiku starých lidí, na jejich specifické potřeby a zkvalitňování života ve stáří (Holmerová et al., 2003; Kalvach a kol., 2004; Zimmelová, 2007). Významným podoborem je gerontologie sociální, která se zabývá vzájemným vztahem seniorů a společnosti, zkoumá potřeby starých lidí i ovlivnění společnosti populačním stárnutím (Kalvach a kol., 2004).

Se stárnutím a stářím jsou úzce spojeny pojmy umírání a smrt. Pojem umírání je synonymem terminálního stavu, kdy dochází k postupnému a nevratnému selhávání důležitých vitálních funkcí, jehož důsledkem je zánik individua, tj. smrt. Pojem umírání však nelze redukovat pouze na terminální stav. Umírání je především proces, kdy teoreticky v jistém slova smyslu umíráme od narození. Jedna z teorií tvrdí, že člověk umírá fakticky tehdy, když se naplnil jeho geneticky podmíněný program života nebo když je v určitém čase realizován program smrti. Z praktického hlediska je však umírání a smrt především údělem člověka (Haškovcová, 2002). Obor, který se zabývá problematikou smrti a umírání, se nazývá thanatologie (z řeckého jména Thanatos – bůh smrtelného spánku a smrti) (Haškovcová, 2000).

Obecně předmět Sociální gerontologie a thanatologie propojuje hned několik samostatných oborů: biologický, sociální i sociologický. Pro absolvování předmětu je nutné, aby byl student schopen propojit poznatky ze sociologie, dále společensky akcentovanou problematiku demografického stárnutí, včetně sociálních souvislostí. Dále se předmět zabývá i problematikou umírání a smrti. Důležitou součástí jsou filozoficko-etické aspekty konce života.

Cíle řešení projektu

Hlavním cílem projektu je převedení předmětu Sociální gerontologie a thanatologie do e-learningového systému.

Druhým zásadním cílem je vytvoření nových témat, která předchozí sylabus předmětu neobsahoval (aktivizace seniorů, smrt a umírání v 21. století, problematika syndromu EAN atd.), a dále témat, která vyplynou z iniciativy studentů.

Celkovým cílem je hlavně zvýšit zájem studentů o problematiku seniorů, umírání a smrti.

Cílovou skupinou jsou studenti bakalářského a magisterského studijního programu Rehabilitace, obor Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Postup a způsob řešení

V systému Moodle byl vytvořen nový interaktivní kurz Sociální gerontologie a thanatologie pod katedrou klinických oborů. V rámci interaktivního kurzu byla vytvořena následující témata:

1. Gerontologie jako vědecká disciplína, sociální gerontologie. Téma popisuje gerontologii v širším slova smyslu, její cíle, rozdělení a detailnější popis gerontologie sociální.
2. Historický vývoj gerontologie, teorie stárnutí, demografický vývoj v kontextu seniorů. Studenti jsou seznámeni s postupným vývojem oboru gerontologie, s průkopníky gerontologie i dalšími jmény a institucemi s tímto oborem úzce spojenými. Dále je zde uveden seznam celé řady teorií stárnutí a jejich podrobný popis. V závěru tématu se student dočte něco o demografii stáří a vysvětlení některých pojmů s ní spojených.
3. Definice stárnutí a stáří, mezinárodní organizace, dokumenty týkající se seniorů. Toto téma studentovi vysvětlí, co je to vůbec stáří, stárnutí a jak se stáří člení. Student je seznámen se základními dokumenty týkajícími se seniorů (s jejich základními předpoklady, principy a prioritami). Pro studenty, kteří mají zájem nahlédnout na celé znění příslušného dokumentu, je v textu přiložen internetový odkaz.
4. Populační stárnutí a jeho sociální konsekvence. Student je seznámen s demografickým stárnutím a jeho sociálními důsledky, jako jsou

např. čas vstupu do penze, financování důchodů, zdravotní a sociální péče, mezigenerační problémy, modifikace rodiny atd.

5. Autonomie ve stáří; sociální konsekvence. Téma se zabývá definicí pojmu autonomie, jaké má stáří a stárnutí vliv na autonomii, jaké jsou důsledky samotného stáří, kompetence seniorů a jejich ovlivnění.
6. Systém sociální péče o seniory; zákon č. 108/2006 Sb., v platném znění. Téma studenta seznamuje se systémem sociální péče o seniory v ČR. Student by měl pochopit, jak systém funguje, kdo je poskytovatel a kdo příjemce, jaký je princip a úhrada poskytování sociálních služeb, jaké sociální služby jsou zaměřeny na seniory atd. Student má také v textu možnost nahlédnout na celé znění zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.
7. Senioři v sociálních vztazích. Téma je zaměřené hlavně na samotného seniora a jeho fungování ve společnosti. Studenta informuje, jaké nové úkoly stáří přináší, o změnách životních cílů ve stáří, jak moc jsou důležité sociální vztahy a síť pro seniora, jaké jsou společenské problémy související se stářím.
8. Problematika syndromu EAN (násilí na seniorech). Téma seznamuje studenty se samotným pojmem násilí, jaké mohou být typy, jak student rozpozná ohrožení seniora a jak by mu mohl pomoci. Studentům je poskytnut seznam organizací, které pomáhají týraným seniorům. Text také obsahuje odkaz na zákon č. 135/2006 Sb., na ochranu před domácím násilím.
9. Aktivizace, motivace a kognitivní rehabilitace u seniorů. Student by měl díky tomuto tématu pochopit, jak moc je aktivita pro seniory důležitá, jakým způsobem aktivitu začlenit do seniorova života a jak seniora k aktivitě namotivovat. Student též získá přehled různých činností, které může seniorovi nabídnout. Na závěr je vysvětlen pojem kognitivní rehabilitace a její význam. Též jsou uvedeny příklady konkrétních postupů kognitivní rehabilitace.
10. Thanatologie, stadia smutku, faktory ovlivňující reakci na smrt. Téma vysvětluje pojem thanatologie a další pojmy s ní spojené. Studentovi je představeno pojetí a přístup umírání a smrti v minulosti a dnes. Student

je také seznámen s jednotlivými stadii smutku, kdy každé stadium je podrobně rozepsáno. Na závěr jsou vypsány jednotlivé faktory, které mohou ovlivnit reakci člověka na smrt, a uvedeny jsou i typy samotných reakcí na smrt.

11. Problematika umírání v 21. století; hospicová péče. Student je seznámen s nejvýraznějšími problémy spojenými s umíráním a smrtí dnešní doby. V druhé části je pak popsána hospicová péče: co je to hospic, kdo může být klientem hospicové péče, formy hospicové péče, hospicový tým, režim hospiců, podpora hospicové péče.
12. Paliativní péče. V tématu je studentovi představena historie paliativní medicíny, co to vůbec je paliativní péče, jaké jsou její principy, souvislost mezi paliativní péčí a utrpením, představení multidisciplinárního týmu v paliativní léčbě a její integrace do praxe.
13. Etické problémy a nejdiskutovanější témata související se smrtí a umíráním jedince. Student by měl díky tomuto tématu získat přehled všech možných etických problémů souvisejících s umíráním a smrtí. Student se dozví, že v každé fázi procesu umírání a smrti existuje nějaký etický problém, který je třeba mít na paměti a vyvarovat se ho. Velká část tématu je věnována eutanázii (pochopení samotného pojmu a souvislostí s ní spojených, uvedení různých forem eutanázie a moderních přístupů k eutanázii).
14. Techniky konfrontace se smrtí. Studentovi je prezentován přehled 7 technik konfrontací se smrtí a jejich podrobný popis.

Výše uvedená témata byla nejprve odborně vypracována z dostupných zdrojů a posléze postupně vkládána do systému Moodle. U většiny témat jsou v textu zvýrazněny odkazy, které studentům v samostatném okně objasní uvedený pojem. Ke každému tématu byly vypracovány procvičovací testy, na kterých si studenti mohou ověřit své teoretické znalosti k dané tematice. Každý test obsahuje zhruba 10 otázek, kdy časový limit na jejich vypracování je 2–3 minuty. Krátký časový interval byl zvolen záměrně z toho důvodu, aby student neměl čas správné odpovědi vyhledávat v přiložených materiálech a byl schopen pohotově reagovat na otázky. K některým tématům jsou přiloženy i úkoly, nad kterými se

mají studenti zamyslet a následně i napsat svůj pohled či názor k uvedené problematice. U některých témat jsou studenti vyzváni k jejich možnému doplnění či rozšíření. Další nápady a myšlenky studentů jsou v interaktivním kurzu vítány. Interaktivní kurz také zahrnuje diskusní fórum, kde budou studenti moci diskutovat jak se spolužáky, tak s vyučujícím o zadaných aktuálně řešených tématech dané problematiky. Daná aktuální témata budou vypisována vyučujícím, ale i sami studenti budou moci navrhnout problematiku, která je zajímavá a o níž by rádi diskutovali s ostatními.

V rámci interaktivního kurzu byly pro názornou ilustraci probíraného tématu vytvořeny též multimediální objekty v podobě animací, obrázků a zvuků. V současné době jsou multimediální objekty velkým trendem a důležitým krokem v rozvoji vzdělávání. Multimediální objekty byly použity z toho důvodu, aby daný předmět obohatily a studentům zlepšily pochopení dané látky. Snahou je co nejvíce studenty zaujmout, působit na co nejvíce jejich smyslů a danou látku podat zajímavější formou. Multimediální objekty byly přiřazeny ke 3 tématům, které by měly být výchozím znalostním bodem studentů tohoto předmětu. Multimediální objekty jsou v tomto případě zaměřeny hlavně na zlepšení celého vyučovacího procesu.

Interaktivní kurz Sociální gerontologie a thanatologie také umožňuje studentům přístup k různým studijním materiálům, na které je vždy odkazováno v samotném textu jednotlivých témat. Seznam všech studijních materiálů pak studenti naleznou na konci stránky pod hlavičkou „Studijní materiály“. V rámci kurzu je studentům také poskytnut seznam literatury (povinné a doporučené), ze které jsou jednotlivá témata čerpána. Uvedená literatura může studentům sloužit k rozšíření znalostí k daným tématům i mimo ně.

Výsledky řešení, jejich prezentace

Hlavním cílem celého projektu bylo převedení předmětu Sociální gerontologie a thanatologie do e-learningového systému <http://moodle.zsf.jcu.cz/login/index.php>, který bude dostupný studentům ZSF JU. Převedení předmětu do e-learningové podoby bylo hlavně z důvodu zkvalitnění výuky daného předmětu, umožnění samostatné práce studentů a podpory kritického myšlení v akcentované problematice

stárnutí populace, kdy problematika stáří a umírání je v současné době tématem, které lze vymezit jako velmi aktuální problematiku.

Dalším cílem projektu bylo též rozšířit původní syllabus o nová aktuální témata, která předchozí syllabus předmětu neobsahoval. Mezi nově zařazená témata patřily: demografický vývoj v kontextu seniorů; mezinárodní organizace a dokumenty týkající se seniorů; populační stárnutí a jeho sociální konsekvence; autonomie ve stáří – sociální konsekvence; systém sociálních služeb; problematika syndromu EAN (násilí na seniory); aktivizace, motivace a kognitivní rehabilitace u seniorů; problematika umírání v 21. století; etické problémy a nejdiskutovanější témata související se smrtí a umíráním jedince; techniky konfrontace se smrtí. Témata jednotlivých přednášek byla koncipována tak, aby studenti získali komplexní vědomosti o gerontologii, včetně historického vývoje, schopnosti pochopit problematiku demografického stárnutí, pochopit a získat vědomosti o problematice umírání a smrti, principy paliativní a hospicové péče, schopnosti chápat složitost vývojové etapy žití, vliv společenského prostředí na přístup ke stáří, umírání a smrti.

Výše uvedené cíle byly splněny.

Přínosem projektu pro studenty je hlavně dostupnost materiálů a literatury ke zmíněné problematice, spoluúčast na tvorbě dalších témat spojených s problematikou stáří, umírání a smrti, testování vlastních vědomostí, pravidelná aktualizace přednášek, diskuse k jednotlivým tématům atd. Interaktivní kurz Sociální gerontologie a thanatologie nezavazuje studenta k diskusi a testování si vlastních vědomostí pouze ve škole, nýbrž kdekoli a kdykoli bude student chtít. Akademici pracovníci získají též přehled aktivity studentů tohoto předmětu a mohou tuto skutečnost využít při celkovém hodnocení.

Přístup k předmětu Sociální gerontologie a thanatologie v systému Moodle bude umožněn studentům bakalářského a magisterského studijního programu Rehabilitace obor Rehabilitační psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory s tím, že jim bude přiděleno přístupové heslo. Studentům bude také k dispozici manuál kurzu, a to v elektronické podobě na stránkách fakulty nebo v tištěné podobě.

Závěrečná zpráva z projektu je prezentována na stránkách ZSF JU – katedra klinických oborů, Projekty, FRVŠ 2009 (<http://www.zsf.jcu.cz/struktura/katedry/kko/projekty>).

Zahájení nové interaktivní výuky předmětu Sociální gerontologie a thanatologie v e-learningové podobě v systému Moodle je pro studenty naplánováno od letního semestru 2010.

ZÁVĚR

V rámci nově vzniklého interaktivního kurzu předmětu Sociální gerontologie a thanatologie v e-learningovém programu student získá komplexní vědomosti o gerontologii jako vědní disciplíně, včetně historického vývoje této disciplíny. Student bude též schopen najít sociální souvislosti v problematice demografického stárnutí včetně nejnovějších poznatků o sociálním statusu seniorů ve společnosti. Na základě přednesené látky a studia literatury student pochopí nutnost zabývat se ze zdravotně sociálního hlediska umíráním a smrtí jedince. Student získá vědomosti o zdravotně sociální problematice umírání a smrti, včetně základních principů multidisciplinární paliativní a hospicové péče. V předmětu se student naučí chápat složitost poslední vývojové etapy žití, pochopí problémy osamělosti a vliv společenského prostředí na přístup ke stáří, umírání a smrti.

* *Vypracováno za finanční podpory projektu Interaktivní výuka předmětu Sociální gerontologie a thanatologie, FRVŠ, č. ZI786/1005/2009*

LITERATURA

- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000.
 HAŠKOVCOVÁ, H.: *Lékařská etika*. 3. vyd. Praha: Galén, 2002, 272 s.
 HOLMEROVÁ, I., JURAŠKOVÁ, B., ZIKMUNDOVÁ, K.: *Vybrané kapitoly z gerontologie*. 2. vyd. Praha: Česká alzheimerská společnost, 2003, 88 s.
 KALVACH, Z. a kol.: *Geriatric a gerontologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004, 861 s.
 SÝKOROVÁ, D.: *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontologie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 284 s.
 ZIMMELOVÁ, P.: *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie. Vybrané kapitoly z veřejného a sociálního zdravotnictví*. Praha: Triton. 1. vyd. 2007, s. 112–123.

Ivana Šimová
iw-sim@seznam.cz